

TÜRKİYE'DE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

DOÇ. DR. MUSTAFA N. İLHAN*

İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramı

Günümüzde Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ/ILO) ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ/WHO) yaptığı tanıma göre sağlıklı olmak yalnızca sakatlık ve hastalık olmaması değil; “bedenen, ruhen ve sosyal yönlerden tam bir iyilik hali” olarak tanımlanmaktadır. Dünyada 20.yüzyılın başında bulaşıcı hastalıklar, yetersiz su, gıda ve konut koşulları mevcut olup, vakitsiz erken ölümler nedeni ile ortalama yaşam yaklaşık 40 yıl dolayındaydı. 21. yüzyılda ise bu sorunların pek çoğu sağlık hizmetlerindeki nitelik ve nicelik artışı ve tıbbi teknolojinin hızlı gelişimi ile kontrol altına alınmış ve toplum sağlık sorunları değişmiştir. Bebeklerde doğumsal bozukluklar, çocuklarda ve genç erişkinlerde kazalar, orta yaşta kronik hastalıklar ve mesleki hastalıklar, kanserler, ileri yaşta kalp-damar sistemi hastalıkları ve kanserler görülmektedir. Giderek artan hastalıklar, sağlık hizmet sunumunu yalnızca hasta olanların tedavisi değil, sağlam kişilerin korunmasına, mevcut sağlık durumlarının artırılmasına yönlendirmiş ve sağlığın geliştirilmesi yaklaşımına yönelinmiştir.

UÇÖ ve DSÖ'nün 1951'de yaptığı tanıma göre İş Sağlığı, “Bütün mesleklerde çalışanların, bedensel, ruhsal, sosyal iyilik hallerinin korunması, geliştirilmesi, en üst düzeyde sürdürülmesi, işin insana, çalışanın kendi işine uyumunun sağlanması olarak tanımlanmaktadır.

* Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı İş ve Meslek Hastalıkları Bilim Dalı Sağlık Bilimleri Enstitüsü İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

İş ve sağlık ilişkisi her zaman iki yönlüdür; kişinin yaptığı iş sağlığını etkilerken, sağlık durumu da yapacağı iş için ön koşuldur.

İş Sağlığı Biliminin amacı koruma (mevcut sağlık durumunu sürdürme, geliştirme), esenlendirme, rehabilitasyondur. İş Sağlığı Hizmetleri 4 düzeyde değerlendirilebilir.

Sağlığın Geliştirilmesi: İş yerinde tütün gibi bağımlılık yapıcı maddelerin kullanılmaması, sağlıklı beslenme, düzenli fizik egzersiz yapılması, stres gibi psikososyal etmenlerden uzak durulması.

Birincil Koruma: İş yerinde sağlığa zarar verecek etmenlerin (fiziksel, kimyasal, ergonomik vb) zararsız olan ya da daha az zararlı olanlar ile değiştirilmesi olan ikame (yerine koyma), işin çalışana, çalışanın işe uygunluğunu değerlendiren işe giriş muayenesi, önleyici teknik önlemleri içeren proaktif yaklaşım.

İkincil Koruma: Periyodik muayene yolu ile hastalıkları olan çalışanların erken tanı ve tedavisi, çalışma ortamı gözetimi ile ortamdaki sağlığa zararlı etkenlerin erken dönemde azaltılması.

Üçüncül Koruma: Çalışanlardan sağlık sorunu yaşayanların ve yaşama olasılığı bulunanların, iş/yer değişimi, çalışanlara iş göremezlik verilmesi, düzeltici ve önleyici teknik uygulamaları içeren reaktif yaklaşım.

İş Yerinde Sağlığa Etkili Etmenler

İşyerinde Sağlığa Etkili Etmenler iki ana başlıkta değerlendirilebilir;

İş Yeri Ortam Faktörleri; gürültü, radyasyon, sıcaklık, basınç, titreşim gibi fiziksel etmenler; kurşun, civa, arsenik gibi çok çeşitli kimyasal etmenler; bakteri, mantar, virüs, parazitler gibi biyolojik etmenler; uzun süre ayakta durma, sürekli yineleyen hareketleri yapma, tekrarlı ve tekdüze işler gibi ergonomik etmenler; ücret, vardiyalı çalışma, bezdirme, kişiler arası çatışma gibi psikososyal etmenler.

Bireysel Etmenler; yaş, cinsiyet, sağlık durumu, beslenme, fiziksel özellikler, genetik yapı.

İş ve Sağlık İlişkisi

İş ve sağlık ilişkisi her zaman iki yönlüdür; kişinin yaptığı iş sağlığını etkilerken, sağlık durumu da yapacağı iş için ön koşuldur. Toplumda "işleyen demir ışıldar" sözü çok kabul görmekte beraber, aslında "ışıldayacak demirlerin

işletildiği" unutulmamalıdır. Her işi yapabilmek için bazı yeterlilikler vardır; örneğin madenci olmak için kişinin akciğerlerinin sağlıklı olması gerekirken, yük taşımada çalışan bir kişinin beden yapısının sağlam olması, bir hekimin ise eli, kulağı ve gözlerinin sağlıklı olması yeterlidir. İşle İlişkili Sağlık Sorunları aşağıda sıralanmaktadır.

Meslek Hastalıkları; İşin kendisinden ya da yürütüm koşullarından kaynaklanan tekrarlı etmenlerden meydana gelen hastalıklardır. Mesleki akciğer hastalıkları, mesleki cilt hastalıkları, mesleki işitme kayıpları benzeri hastalıklardır.

İş Kazaları; Çalışanın iş yerinde bulunduğu zamanlarda meydana gelen, işveren tarafından iş yeri dışında işçinin görevlendirildiği zamanlarda asıl işini yapmadığı zamanlarda dahi meydana gelen, işçiyi bedenen ya da ruhen zarara uğratan durumlardır.

İşle İlgili Hastalıklar; Hastalıkta etkili etmenlerin iş yerinde olduğu kadar, iş yeri dışında da bulunabileceği, ancak iş yeri ortamının hastalığın ortaya çıkışını kolaylaştırıcı ya da gidişatını ağırlaştırıcı olduğu hastalıklardır. Yüksek tansiyon bu tip hastalıklara iyi bir örnektir, çoğunlukla nedeni belirlenemeyen tansiyon hastalığı, stresli, iyi havalandırması olmayan, gürültünün fazla olduğu yerlerde daha fazla meydana gelmektedir.

İşle İlgili Sağlık Sorunlarının Boyutu

İşle ilgili sağlık sorunları, toplum sağlığı sorunu olarak tıbbi; sağlık sigortacılığının yükünü artırarak ekonomik ve hukuki; çalışma yaşamını ve kişiyi olumsuz yönde etkileyerek sosyal etkiler yaratmaktadır. İşle ilgili sağlık sorunları önemli halk sağlığı sorunları olup, sık görülmekte, sık öldürmekte, sık sakat bırakmakta, sık iş gücü kaybı yapmaktadır ve en önemlisi de bunların hepsi önlenebilir niteliktedir. Bu durum da ivedilikle müdahale edilmesi gereken bir alan olduğunu göstermektedir. Zira Meslek Hastalıklarından % 100'e yakın, İş Kazalarından % 98'e yakın, İşle İlgili Hastalıklardan ise en az % 50 korunulabilmektedir.

Dünyada her yıl 270 milyon çalışan iş kazası, 160 milyon çalışan meslek hastalıkları ile karşılaşmaktadır. Meslek hastalıkları ve iş kazaları nedeniyle her yıl hayatını kaybeden 2 milyon 200 bin işçi bulunmakta olup, ortalama bir kestirim ile her 6 saniyede 1 insan ölmektedir. Türkiye'de ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik

İşle ilgili sağlık sorunları önemli halk sağlığı sorunları olup, sık görülmekte, sık öldürmekte, sık sakat bırakmakta, sık iş gücü kaybı yapmaktadır ve en önemlisi de bunların hepsi önlenebilir niteliktedir.

12 Milyonu geçkin kişiyi ilgilendiren ve yaklaşık 100 bine yakın çalışanın istihdamını sağlayacak İş Sağlığı ve Güvenliği alanının akılcı ve kalıcı yaklaşımlarla düzenlenmesi uygun olacaktır.

Bakanlığı İstatistik Yıllığına göre 2011 yılında 62903 iş kazası, 514 meslek hastalığı meydana gelmiş olup, her iki sorun da en çok kömür ve linyit çıkarılması (NACE 05) işlerinde karşımıza çıkmaktadır. En çok ölümlü iş kazası ise inşaat sektöründe karşımıza çıkmaktadır. İş kazaları en çok 25-34 yaş grubu ve 1-3 çalışanı olan iş yerlerinde meydana gelmektedir.

Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Gelişmeler

Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramının temelleri 18.-19. yüzyılda zanaatkâr ve işçiler için düzenlemelerle başlamıştır. İlk kez Kütahya Seramik İşçileri için toplu sözleşme ve çalışma koşullarını belirleyen Fincancılar Sözleşmesi, daha sonra pek çok alanda genişleyerek devam etmiş, Zonguldak Maden İşçilerinin çalışma koşullarını belirleyen Dilaver Paşa Nizamnamesi de bu konudaki ilk resmi mevzuat olarak belirlenmiştir.

20. yüzyılda devletin yapılanması ile devam eden süreç 1930 yılında, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu içinde İşçiler Hıfzıssıhhası, 1936’da İş Yasası, 1945’te Çalışma Bakanlığının kurulması, 1964’de 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 1973’te İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü ile devam etmiş olup, günümüzde ise 2003 yılında kabul edilen 4857 Sayılı İş Yasası ve 30 Haziran 2012’de kabul edilen 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası ile alan düzenlenmektedir.

Türkiye’de alana ilişkin taraflar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İşçi ve İşveren Sendikaları, Üniversiteler, Sivil Toplum Kuruluşları, Yetkilendirilmiş İş yeri Hekimliği ve İş Güvenliği Uzmanlığı Eğitim Kurumları ve Yetkilendirilmiş Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimleri ve bireysel hizmet veren İş yeri Hekimleri ve İş Güvenliği Uzmanlarından oluşmaktadır. Yakın zamanda ülkemizde Hemşire ve Sağlık Memuru gibi İş yeri Sağlık Elemanları da hizmet vermeye başlayacaktır.

12 Milyonu geçkin kişiyi ilgilendiren ve yaklaşık 100 bine yakın çalışanın istihdamını sağlayacak İş Sağlığı ve Güvenliği alanının akılcı ve kalıcı yaklaşımlarla düzenlenmesi uygun olacaktır.

Ülkemizde toplumun oldukça büyük bir bölümünün sağlığını ve güvenliğini doğrudan ilgilendiren İş Sağlığı ve Güvenliği Yasasının ana bileşenleri aşağıda yer almaktadır.

- Çalışan sayısı ve işin niteliğine bakılmaksızın tüm çalışanlar yasanın kapsamına alınmıştır,
- Risk değerlendirmesi temelli, çalışanların sağlığını ve güvenliğini koruyucu yaklaşıma öncelik verilmiştir,
- Daha önceden mevcut olan İş Sağlığı ve Güvenliği Profesyonellerinin (İş yeri Hekimi, İş Güvenliği Uzmanı, İşyeri Sağlık Elemanı) çalışma koşulları belirlenmiştir,
- İşverenlere doğrudan İş Sağlığı ve Güvenliği Profesyoneli çalıştırma ya da Ortak Sağlık ve Güvenlik Biriminden Hizmet Alma benzeri alternatifli hizmet modelleri sunulmaktadır,
- Çalışanlara acil durumlarda çalışmaktan kaçınma hakkı tanınmıştır,
- İş yeri Sağlık ve Güvenlik Kurullarına ve kararlara çalışan katılımı sağlanmıştır,
- İş yerlerinin her türlü olağan ve olağandışı koşula karşı toplu koruma öncelikli hazırlıklı olmaları sağlanmaya çalışılmaktadır,
- Küçük işletmelerde İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri için devlet desteği sağlanacaktır.

Söz konusu yasanın geliştirilebilir yönleri ise aşağıda yer almaktadır.

- Uygulamanın geç başlaması (Az tehlikeli ve 50'den az çalışanı bulunan iş yerleri ile kamu kuruluşları 1 Temmuz 2014'ten sonra kapsama alınacaktır),
- Bakanlık desteğinin 10'dan az çalışanı olan yerlerde riskli olan yerlere yapılacak olması,
- Kaza sonu ihmali bulunan, iş yeri hekimi ve iş güvenliği uzmanının yetkilerinin askıya alınması ya da işine son verilmesi,
- Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi kararlarının yaptırım gücü olmayışı,
- İş yasasında belirtilen, "Ağır ve tehlikeli işler" kavramının etkisinin kaybedileceği,
- Küçük iş yerleri için sağlık güvenlik birimi kavramının zorunluluğunun açık belirtilmemeşi,
- Tüm iş yerlerine ulaşacak hizmet alt yapısının olmayışı (Röntgen filmi, odyometri vb), özellikle tarım işçileri için sorunların devam etmesi,
- İş yeri Hekimlerinin özellikle de İş Güvenliği Uzmanı eğitimleri ve yetkilendirmelerinin iş kollarına göre yapılmaması,
- İdari yaptırımlarda, ceza biriminin para değeri değişimine göre belirlenmemesi yasanın geliştirilebilir yönleri olarak sıralanabilir.

Yasanın denetiminin iyi yapılması, uygulamaların izlenmesi ve değerlendirilmesi ile ülkemizde çalışanların sağlığı çok daha iyi bir düzeye getirilebilir.

Devletimiz yasa çıkartarak, tüm çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğini güvence altına almıştır ve ülkemizde alanda profesyonel ve nitelikli insan gücü de mevcuttur. Paydaşlar arasında yapılacak iş birliği ile ülkemizde tüm çalışanların sağlığını korumak ve geliştirmenin önünde artık hiçbir engel yoktur. Yasanın denetiminin iyi yapılması, uygulamaların izlenmesi ve değerlendirilmesi ile ülkemizde çalışanların sağlığı çok daha iyi bir düzeye getirilebilir.